

Piyasa Ekonomisinin ABC'si*

Henry HAZLITT**

11

Piyasa

Ekonomik hayatı organize etmenin yalnızca iki yolu vardır. İlkinde, ailelerin ve bireylerin gönüllü seçimi ve gönüllü işbirliği ekonomik hayatı organize eder. Bu düzenlemeye serbest piyasa denir. Diğerinde ise, bir diktatörün emirleri bunu yapar. Buna da kumanda ekonomisi adı verilir. Kumanda ekonomisinin aşırı biçimine, yani organize bir devletin üretim araçlarının mülkiyetini elinde bulundurduğu sisteme, sosyalizm veya komünizm denir. Ekonomik hayat, temel olarak bu sistemlerden biri yahut diğeri ile organize edilir.

Şüphesiz, bugün bir çok ülkede olduğu gibi, bunların bir *karışımı* da mümkün olabilir. Fakat, *karışım* genellikle istikrarsızdır. Eğer ekonomik sistem, serbest piyasa ve kumanda ekonomisinin bir *karışımı* ise, bu "sentez" in kumanda bölümü sürekli genişleme eğiliminde olur.

Burada bir özellik vurgulanmalıdır. "Serbest" piyasa, asla, herkesin dilediğini yapmakta serbest olması anlamına gelmez. Tarihin başlangıcından beri insanlık, yazılı veya yazılı olmayan hukuk kuralları altında idare edilmiştir. Diğer sistemlerde olduğu gibi, serbest piyasada da insanların birbirini öldürmesi, rahatsız etmesi, soyması, bir diğerine hakaret etmesi veya kasıtlı olarak birbirine zarar vermesi yasaklanmıştır. Aksi hâlde, seçme özgürlüğü ve diğer bireysel özgürlükler imkânsız hâle gelir. Fakat, ekonomik sistem, ya tamamen serbest ya da kumanda sistemi olmalıdır.

Marksizmin ortaya çıkmasından ve yayılmasından beri, iktisadî konuları açık olarak tartışan çoğu insanın kafası karışmıştır. Son zamanlarda çok seçkin biri, "yalnızca pazar yerinin güçlerine cevap veren" ve "çoğunluğun ihtiyacından ziyade azınlığın kâr güdüsü tarafından" idare edilen ekonomik sistemlerin sona erdiğini beyan etti. Bu kişi, böyle bir sistemin, "dünyanın gıda arzını hepten tehlikeye sokacağı" konusunda uyarıda bulundu.

* "The ABC of a Market Economy", *Ideas on Liberty*, February 1985.

** Ekonomi gazetecisi ve edebiyat eleştirmeni (1894-1993).

Bu açıklamaların samimiyetine şüphe yoktur. Fakat, bunlar, cümlelerin nasıl bizi ele verdiğini (bize ihanet ettiğini) göstermektedir. Kâr güdüsünün, kârını başkaları pahasına elde eden ve zaten zengin olan küçük bir gruba mahsus, dar anlamda bencil bir güdü olduğuna inanmaya başladık. Ama geniş anlamında kâr güdüsü, hepimizin paylaştığı ve paylaşmak zorunda olduğu bir güdüdür. Şartları, kendimiz ve ailemiz için daha uygun hâle getirmek, evrensel insanî bir güdüdür. İnsanın içinden gelen bir güdüdür. Bu, bir babanın, yalnızca kendini değil, eşini ve çocuklarını da besleyip barındırma ve tüm ailenin ekonomik şartlarını, daima, mümkün olduğunca iyileştirme güdüsüdür. Bu, bütün üretken faaliyetlerin baskın güdüsüdür.

Gönüllü İşbirliği

Bu güdüye genellikle "bencillik" denir. Şüphesiz, kısmen öyle. Ama, insanlığın (yahut herhangi bir hayvan cinsinin) birazcık bencil olmadan ayakta (hayatta) kalabileceğini düşünmek de zordur. Bir birey, diğer varlıklardan önce kendisinin yaşamını garantiye almaya çalışır. Kâr güdüsü, nadiren bencillik olarak adlandırılır.

İlkel bir toplumda, temel "birim", genellikle, birey değil, ailedir, hatta klandır (aşirettir). İşbölümü aile ile başlar. Baba avlanır, toprağı eker biçer; anne yemek pişirir, çocuk doğurur ve büyütür; çocuklar odun toplar vs. Klanda veya daha geniş gruplarda, daha fazla işbölümü ve uzmanlaşma ortaya çıkar. Çiftçiler, marangozlar, tesisatçılar, mimarlar, terziler, berberler, doktorlar, avukatlar, rahipler vb. vardır. Bunlar ürünlerini mübadele ederek birbirlerine/birbirlerinden gerekli şeyleri tedarik ederler. Uzmanlaşma sayesinde, üretim miktar bakımından muazzam ölçüde artar ve inanılmaz derecede etkinleşmiş ve uzmanlığa dayalı hâle gelir. Yoğun bir gönüllü ve verimli işbirliği, gönüllü bir mübadele sistemi doğar.

Her birimiz (belli sınırlar içerisinde) uzmanlaşacağımız mesleği seçmekte özgürüz. Ve bunu seçerken, bu meslekteki nispi kazançları; o mesleğin kolaylık ve zorluğunu, hoş olup olmamasını, işin gerektirdiği özel beceri, yetenek ve eğitimleri dikkate alırız. Kazancımızı, başkalarının hizmetimize biçtiği/verdiği değer belirler.

Serbest Piyasa Ekonomisi

Bu muazzam işbirliği sistemine, serbest piyasa ekonomisi adı verilir. Piyasa ekonomisi, bilinçli olarak birisi tarafından plânlanmış değildir. Evrim süreci içinde kendiliğinden gelişmiştir. Mümkün olan maksimum seviyede dengeli üretimi sağlaması ve/veya ödülleri ve cezaları sahip olduğumuz erdemlerle/meziyetlerle orantılı olarak dağıtması anlamında mükemmel değildir. Fakat, bu mükemmelliği hiçbir ekonomik sistemden bekleyemeyiz. Her birimizin kaderi, her zaman, tabiatın bahsettikleri kadar, kazalardan ve felâketlerden, yağmurlardan, depremlerden ve hortumlardan da etkilenir. Bir kuraklık veya sel, ürünlerin yarısını süpürüp götürülebilir, ondan direkt olarak etkilenen üreticilere felâket getirir ve belki de elinde stok bulunduranlara yükselen fiyatlar ve kârlar vasıtasıyla servet kazandırır. Hiçbir sistem, o sistemi işleten insanoğlunun ihmalkârlığını, beceriksizliğini, bazılarımızın kötü şansını ve eksik/isabetsiz öngörü gibi insanî kusurlarımızı tümüyle ortadan kaldırmaz.

Fakat, piyasa ekonomisi, kendi akışı içinde, kendi hatalarını bizzat düzeltme kapasitesine sahiptir. Otomobil veya bina yapımındaki fazlalık, sonraki yıl daha az otomobil veya bina yapılmasını sağlayacaktır. Buğday veya mısır üretimindeki yetersizlik, sonraki sezonda bunlardan daha fazla üretilmesine yol açacaktır. Devlet istatistikleri yokken bile, üreticiler, nispi fiyatlar ve kârlar tarafından yönlendirilmekteydi. Piyasa ekonomisinde üretim gitgide daha etkin hâle gelir, çünkü, yeterince etkin olmayan/olamayan üreticiler piyasadan ayıklanırken, daha etkin üreticiler üretimlerini arttırmaya cesaretlendirilir.

Sistemin faziletlerinin farkında olan insanlar, bu sisteme piyasa ekonomisi veya serbest teşebbüs sistemi adını vermektedir. Bu sistemi ortadan kaldırmak isteyenler de ona, 1848'te *Komünist Manifesto*'nun yayınlanmasından beri, kapitalizm ismini vermektedir. Bu isimle, piyasa ekonomisinin kapitalistler tarafından ve kapitalistler için geliştirdiği ve sermayenin işçileri sömürmek ve köleleştirmek için kullanıldığı ima edilerek, sistem, kötülenmeye çalışılmaktadır.

Bu yaklaşımda piyasa süreçleri büyük ölçüde tahrip edilmişti. Marx'ın zamanında da, gerçek hayatta girişimci, birikmiş tasarruflarını, bir fırsat umuduyla riske atıyordu. Bir başarı garantisi yoktu. Mevcut istihdamdan işçi çekebilmek için ya piyasada mevcut olan kadar ya da daha yüksek ücretler teklif etmek zorundaydı. Girişimcilerin daha başarılı olduğu yerlerde, ücretler de yükselme eğilimindeydi. Oysa, Marx, her yeni işletmenin başarısı kesinmiş, her yatırım bir kumar değilmiş gibi yazıyordu. Bu yaklaşım, onun, girişimcileri, yüksek risk aldıkları ve maceracı oldukları gerekçesi ile kınamasına yol açtı. Marx, müteşebbislerin kâr etmesini garanti sayıyordu. Servetin, asla, başarılı bir risk üstlenme süreciyle ve dürüstçe kazanılamayacağını, yalnızca mirasla elde edilebileceğini varsayıyordu. Piyasadaki iflâsları görmezden geliyordu.

Komünist Manifesto, zenginleri kıskanan ve onlardan nefret eden kalabalıklara hayli cazip geliyordu. Zira, onlara, tek kurtuluşun, "sömürenleri sömürmek" ve devrimle kapitalizmin kökünü kazımak olduğunu söylüyordu.

Marx, Ricardo'nun doktrininin kaçınılmaz mantikî çıkarımları/sonuçları olduğunu düşündüğü şeylere dayanarak tarihin kendisinin öngördüğü şekilde akışını rasyonelleştirmeye çalıştı. Bu doktrin bir hataydı, ama bu hata, Marx'ın elinde, bir felâkete dönüştü. Ricardo, bütün değer emek tarafından yaratıldığını söylüyordu. Tarihin başlangıcından beri, evlerin yapımı, toprağın hazırlanması, sürülmesi ve fabrikaların, araçların, makinelerin yapılmasında herkesin emeğini hesaba katarsak, bu doğru da sayılabilir. Fakat, Marx, bu terimi yalnızca cari emek için, yani hâlen çalışan/çalıştırılan (kiralanan) işçilerin emeği için kullanmayı tercih etti. Bu yaklaşım, sermaye mallarının katkısını, yatırımcıların şansını veya ferasetini, yatırımları/işletmeleri idare maharetini ve diğer pek çok etkeni göz ardı ediyordu.

Marx'ın Hataları

Marx'ın teorik hataları, onun zamanından beri, birçok parlak yazar tarafından teşhir edilmiştir. Aslında, onun mantıksız yargılarının yanlış olduğu, daha *Das Kapital*'in yayınlandığı zamanlarda bile, o günkü gelir, ücret ve kârla ilgili bilgilerin

dikkatli bir şekilde analiz edilmesi yoluyla, ortaya konulabilirdi. Fakat, düzenli ve resmî istatistikler o günlerde yoktu. Şu anda bildiğimiz birkaç rakamı örnek verirek: 1969 – 1978 yılları arasındaki 10 yıl içerisinde, finans sektörü dışındaki Amerikan şirketleri, kazandıklarının ortalama % 90,2'sini çalışanlarına, yalnızca % 9,8'ini hissedarlarına ödüyordu (Sonraki rakam, vergi sonrası kârları göstermektedir.) On yıllık ortalamada, bu miktarın sadece yarısı (% 4,1) kâr olarak dağıtılmıştır. (Aynı dönemde yapılan kamuoyu araştırmaları Amerikalıların çoğunun şirketlerde işçilerin/çalışanların elde edilebilir gelirin yalnızca % 25'ini, hisse sahiplerinin ise % 75'ini aldığına inandığını göstermektedir).

Fakat, Marx ve Engels'in şiddetli kapitalizm tenkitleri, 1917 Rus Devrimi'ne, onbinlerce kişinin boğazlanmasına, Rusya tarafından yarım düzine komşu ülkenin işgal edilmesine ve komünistleştirilmesine, insanlığı tehdit eden nükleer silahların geliştirilmesine ve üretilmesine sebep oldu.

İktisadî olarak, komünizmin tam bir felâket olduğu ortaya çıktı. Komünizm yalnızca kitlelerin refah seviyesini çok geri itmekle kalmadı, aynı zamanda, onları baskı altına aldı. Devrimden önce, Rusya'nın her yıl karşılaştığı en büyük problem, ürün fazlalarını satacak yabancı piyasalar bulmaktı. Bugün, Rusya'nın temel problemi, yetersiz gıda stokunu takviye etmek için gıda ithalatı yapmak ve bunun bedelini ödemektir.

Fakat, *Komünist Manifesto* ve ondan esinlenen sosyalist propagandalar son derece etkili olmaya devam etmektedir. Kendilerinin "anti-komünist" olduğunu söyleyen birçok kimse bile, komünizmle mücadelenin en etkin yolunun, ona taviz vermek olduğunu söyler. Bazıları sosyalizmi, fakat "barışçı" sosyalizmi, kapitalizmin "kötülüklerini" gidermenin tek yolu olarak kabul eder. Diğerleri, saf sosyalizmin istenmeyen bir şey olduğunu, fakat, kapitalizmin sözüm ona "kötülüklerinin" –yâni kapitalizmin "merhameti" olmadığını, fakirler ve talihsizler için bir "güvence ağı" sağlayamadığını; geliri "âdil şekilde" yeniden dağıtmadığını/gerçek olduğunu; bir kelimeyle ifade edersek, kapitalizmin "sosyal adalet"i sağlayamadığını söylerler.

Tüm bu eleştiriler, bir sınıf insanın, devlet memurlarının, yahut, oylarımızla seçebileceğimiz politikacıların, istedikleri takdirde, bunları düzeltebilecekleri varsayımına dayanmaktadır.

Son yarım yüzyıldır, politikacılarımızın çoğu, bunu yapmayı vaat etmektedir.

Sorun şu ki, bu meselelere yasama faaliyeti yoluyla çözüm getirme teşebbüsleri, sistematik olarak yanlıştır.

Fiyatların çok yüksek olduğundan şikâyet edilir. Fiyatların daha fazla yükselmesini önlemek için yasa çıkarılır. Bunun sonucunda, giderek daha az mal üretilir veya her malda karaborsa ortaya çıkar. Yasa görmezden gelinir ve en sonunda kaldırılır.

Kiralarn çok yüksek olduğu söylenir. Kiralara tavan konulur. Yeni apartman yapımı durur veya azalır. Eski apartmanlar boş kalır ve yıpranmaya başlar. Sonunda kiralara serbest bırakılır, fakat pratikte kiralara her zaman piyasa oranının altında belirlenir. Bunun sonucunda, kira kontrolü ile kayırılması amaçlanan kiracılar, kronikleşen ev kıtlığı sebebiyle, ev sahiplerinden daha fazla zarar görür.

Ücretlerin düşük olduğu söylenir. Asgarî ücret tesis edilir. Sonuçta, gençler (20 yaşın altı) ve özellikle siyah gençler işten çıkarılır ve devlet yardımına bağımlı hâle getirilir. Yasa sendikaları güçlendirir ve işverenleri onlarla “kollektif pazarlığa” zorlar. Sonuç, genellikle, aşırı yüksek ücretler ve kronik işsizlik olur.

İşsizlik yardımı ve sosyal sigorta ödemeleri, sosyal “güvenlik ağı” oluşturmak amacıyla uygulamaya konur. Bu, işsizlerin yeni veya daha yüksek ücretli iş bulma aciliyetini ve iş arama güdüsünü azaltır. İşsizlik ve diğer sosyal sigorta ödemeleri büyümeye devam eder. Bunları finanse etmek için vergiler artırılır. Fakat, bu, beklenen gelir artışını sağlamaz, çünkü vergileme kâr güdüsünü budar, kayıpları artırır, girişim ve üretimi azaltır. Bunun üzerine harcamalar artırılır ve sosyal güvenlik ağı genişletilir. Bütçe açıkları ortaya çıkar, enflasyon yükselir ve üretim daha da azalır.

Maalesef, bu tür kötü sonuçlar birbiri ardına birçok ülkede ortaya çıktı. Bugün parası değer kaybetmemiş ve iflâs etmemiş bir refah devleti /ülkesi bulmak hemen hemen imkânsızdır. Kimse bu refah ödemelerini kaldırmaya veya makul düzeylere indirmeye cesaret edememiştir. Bunun yerine, her yerde önerilen çare, zengini daha fazla vergilendirmek ve serveti yeniden dağıtmak olmuştur.

Kâr güdüsü

Şimdi başlangıç noktamıza dönelim. Daha önce bahsettiğimiz seçkin kişi, bizim, çoğunluğun ihtiyaçlarından ziyade, birkaç kişinin kâr güdüsü tarafından yönetildiğimizi söylerken yanılıyordu. Kâr güdüsü, bütün insanların ve her ailenin sahip olduğu bir evrensel güdüye verilen addır. Bu, hayatta kalma ve şartları iyileştirme motivasyonudur. Bazılarımız bu çabada diğerlerinden daha başarılıdır. Fakat, insanların sahip olduğu işte bu güdü, insanların ihtiyacını tedarik etmede ana dayanağımızdır.

Bir insanın, istese de istemese de, diğer insanları zengin etmeden zengin olmayacağı gerçeğinin çok az kişi farkındadır. Eğer bir birey yatırım yapar ve yeni ve başarılı bir iş kurarsa, daha fazla işçi istihdam edecek ve kendi isteğiyle çalışanların ücretlerini artıracaktır. Bu kimse, ya müşterilerine eskisinden daha iyi bir mal sunacak ya da bir malı daha ucuz fiyata piyasaya sürecektir. Bu ikinci durumda, müşterilerde, daha başka şeyler alabilmek için para kalacaktır. Yatırımcı, kendi kazancını sadece kendi tüketimini artırmak için kullansa bile, daha fazla istihdam sağlamaya yardım edecektir; fakat kârını işini büyütmek için yeniden yatırdığı zaman, doğrudan daha fazla istihdam yaratacak, daha fazla üretim yapılmasına ve daha fazla malın piyasaya çıkmasına katkı sağlayacaktır.

Bu yüzden, diğer insanlardaki başarılı kâr güdüsüne şükran borçluyuz. Şüphesiz, çoğumuz, sadece piyasa güçlerine göre hareket etmeyiz. Çok şükür, bazılarımız öyle yapıyor. Amerikalılar, dünyanın yalnızca en zengin değil, aynı zamanda en cömert insanlarıdır. Yalnızca herbirimiz ihtiyacımızdan fazlasını ürettiğimiz zaman, ihtiyaç içindeki diğer insanlara da yetecek kadar mal fazlalığı yaratabiliriz. Gönüllü işbirliği bunun anahtarıdır.

Çeviren: Fuat Erdal